

H. P. Clausen
professor, cand.mag.

Nogle synspunkter på historien

De efterfølgende sider gengiver et foredrag, holdt ved et møde af nordiske videnskabshistorikere på Aarhus Universitet i eftersommeren 1967. Titlen var dengang: "Moderne synspunkter på historien." Teksten er altså fire år gammel og præget deraf, men den gengives alligevel i den form, foredraget havde, da det blev holdt. Kun enkelte, helt formelle ændringer er foretaget.

Det har naturligvis sine ulemper at bringe teksten uden hensyn til den debat, der siden har fundet sted. På den anden side giver det en mulighed for at sætte den optimisme m.h.t. en integration af historien med samfundsvidenskaberne, som præger foredraget, i relief, ved at den konfronteres med udviklingen siden 1967.

Man må da nok erkende, at der i hvert fald i den hjemlige sammenhæng ikke er sket meget i den retning, der i foredraget betragtes som ønskværdig. Den historieforskning, der er produceret i de sidste år, har ikke været præget af, at forskerne har orienteret sig mod samfundsvidenskabelige problemstillinger, heller ikke hvor emnerne skulle synes at indbyde til det.

På den anden side kan der findes adskillige tegn på, at historikere andre steder har taget udfordringen op. Det gælder f.eks. i Norge, hvor man arbejder intensivt med undersøgelser af partier og grupper i Stortinget i perioden 1857-1940 under anvendelse af maskinel databehandling af afstemninger ved navneopråb. Også en stort anlagt undersøgelse af vælgeradfærden i Kristiania i 1800-tallet vil snart se dagens lys i Oslo, og den henter tydeligt i sit oplæg og sin metodik inspiration fra politologiens og andre samfundsvidenskabers arbejde med beslægtede problemer. En svensk historiker, der nu virker i Norge arbejder desuden med moderne politologiske kategorier i forbindelse med antik historie.

Dette er tilfældige eksempler, som er kommet indenfor min synskreds. De viser dog, at der er historikere, som virkelig orienterer sig i de retninger der er antydnet i foredraget. At dette var programmatisk tænkt, mere end det var udtryk for en beskrivelse af de forhåndenværende, faktiske muligheder, må vel tilføjes for at understrege den beskedne rækkevidde i de anførte synspunkter.

Imidlertid bør det nok tilføjes, at man netop nu bl.a. i politologien kan registrere en aftagende interesse for debatten om disciplinens definition og afgrænsning mod andre discipliner. Det problem optog for få år siden sindene langt mere, end det gør i dag, hvor man indtager en forholdsvis afslappet holdning til sagen. Heri kan vel også ligge en antydning af, at nogle af de problemer, der har kunnet danne en barriere for en integrationstendens langsomt demonteres. Det afgørende er jo for så vidt, at en åben holdning etableres disciplinerne imellem.

Endelig må det tilføjes, at de sidste par års debat omkring værdiproblemerne i videnskaben til en vis grad har bremset udviklingen i retning af integration, fordi så meget i samfundsvidenskaberne, navnlig de kvantificerende tendenser, er blevet angrebet. Men samtidig har hele denne debat måske alligevel på lidt længere sigt bidraget til at øge fornemmelsen af sammenhæng mellem disciplinerne.

Det har forbindelse med, at man har genopdaget vigtige sider af det gamle problem om de særlige vilkår, der hersker ved studiet af menneskets aktivitet i samfundet. De alt for enkle kausalforklaringer i samfundsvidenskaberne er bragt i miskredit, og det har ført til en erkendelse af, at den historiske, individualiserende betragtning også - i en anden formulering end den klassiske - har relevans for en samfundsvidenskabelig betragtning.

Læser man f.eks. Gerard Radnitzkys store og desværre alt for svært tilgængelige værk, Contemporary Schools of Metascience, Göteborg 1970, vil man få et indtryk af, at også ud fra en hermeneutisk synsvinkel, tegner der sig på det teoretiske plan muligheder for en in-

tegration af de forskellige metodiske approaches i samfundsvidenskaberne. Den alt for forenkede modstilling af en såkaldt positivisme med en såkaldt hermeneutisk skole kan meget let vise sig i den praktiske forskning - og den er dog ikke ganske uden interesse - at forvandle sig til en udvikling i retning af en integreret, mere nuanceret og humant orienteret samfundsvidenskab.

Skulle de følgende betragtninger have været skrevet nu, måtte de have taget deres udgangspunkt i den her kort skitserede situation. Forhåbentlig vil det dog ikke være helt uden interesse umiddelbart før de sidste års vigtige diskussion for alvor satte ind.

Baggrunden for synspunkterne

Det er helt klart, at jeg i det følgende kun kan tage et lille og tilfældigt udvalg frem af de spørgsmål, der diskuteres af nutidens historikere. Og det vil da blive de problemer, som af forskellige grunde optager mig selv - med fare for, at de dels ikke er repræsentative for debatten som helhed, dels ikke interesserer historikere, der befinder sig i helt andre situationer.

Den moderne historieforskning er så omfattende og så specialiseret på enkelt-discipliner, at det er ganske uansvarligt at tale om "historien", som om historieforskningen var en ukompliceret enhed, som en enkelt mand kan tillade sig at have synspunkter på. Hvad der forekommer en politisk historiker væsentligt og vedkommende vil muligvis være totalt uden interesse for en videnskabshistoriker. En religionshistorikers problemer har formentlig meget lidt at sige den, der er optaget af at granske toldregnskaber for at skrive salthandelens historie.

Hvad jeg da må nøjes med er at fremlægge nogle overvejelser, der dukker op på den horisont i historieforskningen, der er blevet min. For at De straks kan få et indtryk af, hvad De kan vente i det følgende, vil jeg begynde med at beskrive baggrunden for mine synspunkter.

De vil være farvet af, at jeg er historiker med

hovedinteressen rettet mod de sidste to århundreders historie, og af, at jeg ikke har mit daglige arbejde i et i egentlig forstand historisk milieu. Jeg er ansat ved Institut for Statskundskab, og som jeg opfatter det, er meningen med mit arbejde dér at skabe samarbejde og sammenhæng mellem historien og de andre videnskabelige discipliner, der er samlet under betegnelsen den politiske videnskab eller statskundskab.

Institut for Statskundskab i Århus omfatter bl.a. en sociologisk og en afdeling for politiske sagområder, hvis arbejdsområde vel er det, der ligger nærmest ved historien. Ved et samarbejde mellem disse to afdelinger gennemføres blandt andre ting et kursus i samfundsvidenskabelig forskningsteknik, og dette kursus er obligatorisk for alle statskundskabs- og samfundsfagsstuderende. I det gives lige dele historisk og sociologisk forskningsteknik.

Jeg nævner ikke dette som en tilfældighed. I virkeligheden karakteriserer det selve grundlaget for det, jeg vil sige i dag. Vi forsøger ved vort institut i et vist omfang at integrere historien og de andre samfundsvidenskabelige discipliner, der er samlet omkring studiet af statskundskab. Først og fremmest prøver i at etablere det snævrere mulige samarbejde mellem historie på den ene side og fag som sociologi og international politik på den anden.

Det betyder naturligvis, at min interesse både teoretisk og mere praktisk vil være rettet mod det, der forbinder historien med dens systematiserende nabo-discipliner. Men for at give historien den rette vægt og placering i samarbejdet mellem samfundsvidenskaberne, må man naturligvis også prøve at analysere de træk ved den historiske forskning, som giver den en særstilling blandt samfundsdisciplinerne og adskiller den fra naboerne - sociologi, antropologi, socialpsykologi, nationaløkonomi, etnologi, og hvad der ellers kan være tale om.

Dermed har jeg mere end antydnet mine á priori-ske forudsætninger, som naturligvis vil give mine betragtninger en skævhed. Men jeg tror egentlig ikke, det behø-

ver at være en skævhed i dårlig betydning af ordet. Det er mere en hældning mod en række af de problemer, som optager i hvert fald en del moderne historieforskere.

Bl.a. vil det bevidste arbejde med at bringe historien på plads i en samfundsvidenskabelig sammenhæng ikke kunne gøres, uden at man dyrker historiens metodiske problemer ganske grundigt. Og dermed er vi givetvis fremme ved et af den moderne historieforskningens helt karakteristiske kendetegn: En stærkt voksende interesse for historiens teoretiske og metodiske problemer.

Voksende metodeinteresse

Den svenske historiker, docent Rolf Torstendahl, har i sin bog om "Historia som vetenskap" gjort opmærksom på, at interessen for den historiske forsknings teori fordeler sig meget ujævnt i historieskrivningens historie. De vigtigere behandlinger af historieskrivningens problemer falder ligesom i grupper, samlet om bestemte tidspunkter med betydelig afstand imellem.

Omkring århundredskiftet ligger en sådan interesse-top med de stort anlagte håndbøger af Bernheim og Langlois/Seignobos. I Norden kan bl.a. svenskeren Harald Hjärne og danskeren Kr. Erslev placeres i dette konjunktursving i den historiske metodeinteresse.

Og netop nu befinder vi os uden for al tvivl midt i en ny bølge af historieteori, der også har nået de skandinaviske lande. Jeg kan som et par af de ydre tegn på denne fornyede metodeinteresse nævne, at i 1960 begyndte man udgivelsen af et internationalt tidsskrift for historieteori og historiefilosofi med titlen History and Theory, og siden 1965 har nordiske historikere holdt årlige seminarer til drøftelse af metodiske problemer.

Det er fristende at spørge efter årsagerne til, at metodediskussionen oplever denne blomstring. Et svar på spørgsmålet må nødvendigvis blive upræcist og til dels personligt præget, men jeg tror, det kan være ganske nyttigt at prøve at formulere et svar alligevel.

På sin vis kan man godt trække et par grove paralleller mellem den øjeblikkelige højkonjunktur for historieteori og den foregående omkring 1900. Dengang søgte man - efter den stærke udvikling, historieforskningen havde gennemløbet i det 19. århundrede - at finde frem til formler for historieforskningens videnskabelige karakter. De to berømte franskmænd, Langlois og Seignobos, ville med deres store "Introduction aux études historiques" fra 1898 ud fra en positivistisk præget erkendelsesteori give historien et videnskabeligt fundament. Samtidig søgte andre, navnlig tyske historikere og filosoffer, i et opgør med positivismens videnskabsbegreb at argumentere for, at historien var en disciplin med sine egne normer og standarder, forskellige fra dem, der var gældende i andre videnskaber.

Samtidig med denne metodedrøftelse, der fandt sted i tilslutning til eller i skarp opposition til positivismen, udspillede et ganske dramatisk opgør mellem på den ene side de historikere, der hævdede den traditionelle, politiske histories primat i forskningen, og på den anden side de historikere, der ønskede at udvide synsfeltet til en alt omfattende kulturhistorie. Denne kulturhistoriske orientering, der som bekendt havde sin stærkeste fortalere i tyskeren Lamprecht, kom til at sætte sine kraftigste spor i USA. Fra o. 1910 talte man i Amerika ligefrem om en New History, der var karakteriseret ved at være orienteret mod en bred udforskning af det menneskelige samfund i fortiden med en forskydning af vægten fra det politiske mod det økonomiske og sociale. Denne udvikling løb parallelt med en vækst i samfundsvidenskaberne.

Noget senere satte en lignende udvikling ind i Frankrig, ledet af fremtrædende historikere som Marc Bloch, Lucien Febvre og Ferdinand Braudell. Men centrum i tidskriftet Annales d'histoire économique et sociale (fra 1929) udfoldede sig en frugtbar forskning, der bevidst vendte sig bort fra "begivenhedshistorien" eller "overfladehistorien", som den blev kaldt, til et studium af de dybere liggende, mere varige og omfattende bevægelser

i samfundenes udvikling.

Historiens krise

Jeg skal senere vende tilbage til denne retning i fransk historieforskning. Men først vil jeg tage tråden op igen ved den metodiske debat ved dette århundredes begyndelse. Man kan på en måde sige, at hele metodediskussionen og den baggrund, hvorpå den førtes, var udtryk for en slags krise i historieskrivningen. Med udtrykket krise mener jeg her ikke nødvendigvis noget negativt. Jeg mener en spændingsfyldt, forvirret og sammensat situation, der i høj grad viste sig også at have frugtbare muligheder i sig.

Positivismen brødes med et kraftigt kritisk modstød; politiske historikere sloges med kulturhistorikere om fagets afgrænsning; systematiske samfundsvidenskaber voksede op ved siden af historien og gav sig i lag med emneområder, som historikerne hidtil havde været ene om. Alt dette er træk i krisesituationen.

Vender vi os nu mod øjeblikkets metodeinteresse, kan man også der argumentere for den påstand, at metodedebatten foregår i en situation med krisetræk for historieforskningen. Nogle af elementerne i den nuværende situation er iøvrigt en arv fra den spændingsfyldte, intellektuelle atmosfære omkring historien ved århundredskiftet.

Helt eksplicit blev den nye krisefornemmelse udtrykt i tre særdeles interessante særnumre, som Times Literary Supplement udgav sidste år (1966). De behandlede historiens problemer og havde fået titlen New Ways in History.

I det første af numrene karakteriserede Oxford-historikeren Keith Thomas det 20. århundrede som en tid, da de fleste historikere midlertidigt mistede orienteringen. I en ledende artikel uddybedes denne påstand med en betragtning om, at på trods af eller måske netop fordi historien har nået en særdeles høj professionel status, er den i dag grebet af en gennemtrængende følelse af ubehag eller sygdom. Og kommentatoren citerer en yngre engelsk

historiker, der i en tiltrædelsesforelæsning skal have sagt, at tvivl og utilfredshed med faget aldrig har været tydeligere end i disse år med fagets hurtige vækst.

Konsekvensen af samfundsudviklingen

Nu føler naturligvis ikke alle historikere på denne måde, men når nogle gør, skyldes det en række ting, som tilsammen skaber en særdeles spændingsfyldt situation. I det ydre kan man pege på de enorme ændringer i vore samfund, som vi alle har oplevet og lever med i. Udvidelsen af den politiske horisont efter 2. verdenskrig, Asiens og Afrikas opdeling i selvstændige stater med indflydelse på storpolitikken, fremvæksten af de to supermagter i øst og vest som en understregning af, at i den moderne verden hænger alle problemer sammen, så de ikke mere kan betragtes blot inden for en snæver nationalstatslig ramme; u-lands-problemet med dets økonomiske og politiske konsekvenser også for de udviklede lande; den tekniske udvikling med de øgede kommunikationsmuligheder - alt dette og mere til har sprængt den harmoni og de snævre rammer, hvori historien kunne dyrkes endnu i mellemkrigstiden.

Og helt tæt ind på livet har historikerne i så at sige alle lande et samfund i rivende økonomisk vækst og udvikling. Ændringerne i vore egne skandinaviske lande blot i de sidste 10 år har jo været voldsommere og mere dybtgående, end vi har kendt dem på noget tidligere tidspunkt. Hvis man et øjeblik tør bruge den grove pensel, kan man godt sige, at der er sket mere i en række henseender i de sidste 25 år, end der skete i hele det 19. århundrede.

I hvert tilfælde er der ingen, der nu til dags kan føle sig i tvivl om, at han lever i et samfund i stærk bevægelse. Sansen for, at tingene er underkastet forvandlingens lov med stigende hastighed, og at de politiske ræsonnementer tilsyneladende har svært ved at følge trop med økonomiske og andre ændringer i samfundet, skærpes i disse år. Det har fået følger for historikernes holdning

til deres disciplin.

Det er ikke mere så let at skrive historie ud fra det bestående og vel etablerede samfunds synsvinkel. På den måde er ellers megen historie - og megen god historie må man tilføje - hidtil belvet skrevet. Tænk blot på, hvordan selv meget radikale historikere i de skandinaviske lande helt til det sidste har været optaget af at skildre vor historie som optakten til og forudsætningen for den bedste af alle verdener; den vi fandt frem til gennem en politisk og social frigørelsesproces, der førte til den nordiske velfærdsstat og det nordiske folkestyre. Når det er nået, formodes verden vistnok at stå stille. Historien er skrevet fra det etablerede samfunds synspunkt.

Bevægeligheden og de hurtige skift i de seneste års udvikling gør det svært stadig at indtage en sådan entydig position og tro på de lige forløb i historien. Principielt er der vel to mulige måder, hvorpå historikerne kan reagere på tidens udfordring. De kan indtage det synspunkt, at jo mere samfundet er i bevægelse eller ligefrem i skred, des vigtigere bliver det at besinde sig på historien, som vi kender den. Vi må fastholde perspektivet bagud, så vi ikke under indtryk af den nye tid mister fodfæstet og sansen for traditionen. Denne holdning er formuleret af mange historikere i de seneste år.

Kontinuitet og diskontinuitet

Men den sidste generations erfaringer kan tilsyneladende også omsættes til en trang til at beskrive og forstå selve forudsætningerne for de vældige omvæltninger, vi just nu oplever. Det føles nødvendigt at søge sammenhæng i det, vi oplever, ikke mindst fordi sammenhængen og den gensidige afhængighed mellem de enkelte elementer i udviklingen fornemmes stærkere end nogensinde. Det er naturligvis lidt af en tom frase at sige, at alt i den moderne verden hænger sammen.

Men slagordet dækker jo dog over noget, vi føler som en realitet, og det sætter sine spor i mange histori-

keres overvejelser. De større sammenhænge, den indbyrdes samfundsmæssige afhængighed mellem politiske, økonomiske, kulturelle og sociale faktorer er iøjnefladende i det samfund, vi lever i.

Det har været almindeligt at hævde, at den brede, samfundsorienterede New History, jeg før talte om, havde ganske særlige muligheder for at udvikle sig i USA, fordi man der havde et samfund i hurtig udvikling. Det var let umiddelbart at få øje på, at økonomi, politik og social udvikling i det amerikanske samfund hang sammen i et kompliceret net af interrelationer. På samme måde havde jo Karl Marx tidligere ved at iagttage og beskrive brydningerne i det industrialiserede England fået øje for sammenhængen mellem den økonomiske og den politiske udvikling.

Disse iagttagelser er i dag dagligkost for alle vesteuropæere. Det er baggrunden for, at unge og yngre historikere fra England, USA, Frankrig og Tyskland, når de skal redegøre for deres syn på den historiske forskning, som det skete i de nævnte numre af Times Literary Supplement, forbløffende samstemmende understreger, at historien har brug for at overtage og arbejde videre med sociologiske ideer, at man navnlig søger inspirationen i sociologi og andre samfundsvidenskaber, som de især er udviklet i USA, og at man peger på den nærmeste fortids historie som et af de vigtigste studieområder. Samtidshistorien er ved at blive det centrale studieobjekt for en voksende skare af historikere.

Men selv dyrkere af den klassiske historie kan man høre plædere for en sociologisk orienteret historie med udnyttelse af teknik og kategorier, udviklet i de samfundsvidenskabelige nabodiscipliner.

Englænderen M. I. Finley, hvis område er antikens sociale og økonomiske historie, udtrykker det på den måde, at den klassiske historie bedst vil kunne retfærdiggøre sin eksistens ved at koncentrere sine kræfter om de centrale menneskelige problemer, d.v.s. om værdier og sociale relationer, om politik og politisk adfærd, om so-

cialle klasser og klassekonflikter, om de komplekse forbindelser mellem økonomi og politik.

"Historiens nytte"

Denne betragtning er central for forståelsen af synspunkterne hos den historikertype, jeg her taler om. Det er historikere, som i bevidst eller ubevidst fortsættelse af den franske historikerskole omkring "Annales" og under påvirkning fra samfundsvidenskaberne ser det som et mål i samarbejde med andre samfundsvidenskaber at skabe en omfattende videnskab om mennesket i samfundet. Det er denne tendens, der rører på sig rundt omkring.

Bl.a. er det iøjnefaldende, at det i efterkrigsårene er blevet sværere og sværere for historikerne at opretholde en teori om, at deres arbejde ingen egentlig nytteværdi har. Kravene om en historieskrivning, der på andre præmisser end den hidtidige kolonihistorie vil skildre baggrunden for frigørelsesprocessen i Asien og Afrika har ikke været til at komme uden om. Man har brug for at få skildret de nye stater og deres forudsætninger; Man vil have noget at vide om, hvordan det mellemøstlige problem er blevet så brændende; man vil have besked om, hvorfor det danske landbrug er kommet i en i visse henseender umulig økonomisk situation, som truer med at blive permanent; man vil kende til de problemer, der kan være tale om i forbindelse med de skandinaviske landes optagelse i fællesmarkedet, og det vækker igen ønsket om en beskrivelse af de kulturelle relationer mellem Skandinavien og kontinentet og en beskrivelse af kulturformidlingens mekanik.

Behovet for planlægning og indgreb i samfundsudviklingen er blevet mere og mere accepteret i vore lande. Men planlægningen kræver ikke blot viden om de mulige konsekvenser af indgrebene, men også om tilblivelsen og karakteren af de dele af samfundet, man vil ændre på.

Med alle disse og mange andre problemer vender man sig til historikerne. Og det interessante er, at flere og flere historikere giver sig til at besvare spørgsmålene.

Men hermed kommer de til at betræde emneområder, som også andre samfundsdiscipliner dyrker.

Og dernæst kommer historikerne i konflikt med dybt indgroede forestillinger om deres fag og dets muligheder - forestillinger, som har deres rod i forrige århundredes historisme og i det opgør med positivismen på åndsvidenskabernes område, som jeg flere gange har hentydet til.

Det har været og er stadig for mange historikere en trossætning, at den historiske forskning ikke kan producere resultater med en så generel gyldighed, at de har prognosekarakter. Interessen for fortiden og studiet af den må hvile i sig selv. Man kan kun studere fortiden for dens egen skyld, ikke fordi man derved opnår en viden, som kan være til nytte i egentlig forstand. Højst vil man gå med til, at beskæftigelsen med så indviklede ting, som historikerne sysler med, kan træne intellektet. Det kan jo også være ganske nyttigt men er ikke en fortjeneste ved historien alene.

Historisk relativisme

I fortsættelse af historismen har det været almindeligt meget stærkt at understrege relativiteten i de historiske resultater og umuligheden i at realisere blot et beskedent tilløb til objektivitet i historien. Historie-skrivningens resultater bliver, har man sagt, nået ved introspektion og indføling, ikke ved en rationel videnskabelig procedure.

Man har desuden lagt megen vægt på, at historien beskæftiger sig med det enkeltstående, unikke tilfælde og beskriver det i dets fulde individualitet, så det å priori er givet, at det ikke kan gå ind i mere generelle sammenhænge og komparationer. Enkeltilfældet og ikke generaliseringer er efter denne opfattelse kernen i historisk forskning.

Alle disse synspunkter, som jeg her har trængt utilladeligt sammen, tenderer jo mod, at historien ikke kan være "nyttig" eller "anvendelig" i sædvanlig forstand.

uen kan ikke betragtes som en videnskab, der akkumulerer viden på samme måde som de såkaldte eksakte videnskaber. Men det er tydeligt, at flere og flere, navnlig yngre historikere, er blevet trætte af al denne unyttighed. Eller vi skal måske hellere sige, at de er trætte af at betragte sig selv som luksusforskere, der forsker for deres egen menneskelige udviklings og modnings skyld. De finder det ikke tilfredsstillende, at deres resultater i bedste fald kun kan opbygge andre, og at de ikke yder et egentlig tilskud til vor viden om mennesket og dets problemer.

Ubehaget bliver ikke mindre af, at de andre samfundsvidenskaber gennem dristige - vel også ofte for dristige - teoridannelser og med nye teknikker søger frem mod de mål, historikerne ikke har vovet at sætte sig, siden det 19. århundrede gjorde faget historie stort og velrenommeret, men samtidig fratog det ambitionerne.

Resultatet er, at man i dag kan se, at den vældige metodeinteresse, vi er vidne til, er dirigeret af to modsatte impulser. I den ene lejr finder man dem, der i fortsættelse af de traditionelle synspunkter analyserer historiens metodeproblemer for at vise, at historien aldrig vil kunne honorere de krav, en ukyndig omverden stiller til den. De understreger, at historien beskæftiger sig med enkelttilfældet, og at dens objektivitets- og præcisionsniveau er stærkt begrænset. Videnskabelig historieskrivning er en chimære, siger den store engelske historiker, Isaiah Berlin, som er en meget skarpsindig fortaler for denne retning. Almindeligt sundt omdømme er nok til at forstå menneskelige væseners opførsel. Teoretisk skemativering fører i hvert fald ikke til en sådan forståelse.

Historie på samfundsvidenskabeligt grundlag

Men der er andre, som går til de metodiske studier, drevet af en anden impuls. De anfægter vel ikke påstanden om, at i historieforskningen er interessen rettet mod den individualiserende forklaring med respekt for fænomenernes tids- og stedsbinding. Historikerne hænger i tiden, som

det er udtrykt. Men de ønsker ikke at drage videre konklusioner af denne interesseorientering, end rimeligt er. De gennemdrøfter de gamle historieteoretiske problemer for at afsløre, hvor langt de gamle synspunkter kan bære.

Sigtet går her på at befri debatten om historien som videnskab for de synspunkter, som uden dybere fundering har hæmmet en klar opfattelse af historiens muligheder som samfundsvidenskab. Fortegnet er positivt, hvor de ældre teoretikere brugte et negativt.

Og tilsyneladende er man nu ved at gå et skridt videre. Man sporer en stigende lyst hos mange historikere til ikke blot teoretisk at frigøre sig fra - og dermed mener jeg: opnå at stå frit over for - de ældre opfattelser af historien, men også at tage konsekvensen i den praktiske forskning. Navnlig i den økonomiske historie ser man en tendens til nu at skrive historie med nær tilknytning til nationaløkonomiens modeller og begrebsapparat. Endnu kendes denne økonometriske historieforskning mest i det store udland, men enkelte skandinaviske eksempler findes dog fra de senere år.

Jeg skal også her nævne, at befolkningshistorien i Frankrig og England med stort talent i efterkrigstiden er udviklet til et meget højt stade ved sammensmeltning af historie og demografi. Derved er fremkommet resultater, som er intet mindre end revolutionerende for vore hidtidige forestillinger om befolkningsbevægelser, fødselskontrol, opfattelsen af ægteskabet o.s.v.

Det "unikke" og det "generelle"

Som afslutning på disse betragtninger vil jeg prøve at vise mere konkret, hvordan denne sammenhæng mellem teoretisk befrielse og nye perspektiver i forskningen kan tage sig ud. Jeg vil tage et af de snart gamle problemer i den historieteoretiske debat, forholdet mellem det individuelle og det generelle i historieforskningen, og se, hvad der sker med det, når det tages op på ny.

Netop på dette felt har historikerne i høj grad

været bundet af den problemstilling, der var aktuell ved århundredskiftet, da man søgte at definere et særligt grundlag for åndsvidenskaberne - navnlig historien. I den sammenhæng gjorde man jo meget ud af at fastslå skellet mellem de ideografiske, beskrivende videnskaber, hvortil historien hørte, og de nomotetiske, lovskabende videnskaber, hvortil blandt mange andre de øvrige samfundsvidenskaber så må høre. I dem er det nemlig ganske almindeligt at se fremhævet, at deres mål er at "undersøge serier af ensartede hændelser for at kunne forudsige det, som vil hælde".

En sådan målsætning træffer man sjældent eller måske endog aldrig formuleret hos historikere, så vi har her utvivlsomt fat i et kritisk punkt i opgøret om historiens stilling mellem videnskaberne. For dem, der udmøntede skellet mellem de ideografiske og de nomotetiske videnskaber var det et dogme, at der virkelig var tale om adskilte videnskabstyper med forskellige metoder. For dem var historien tilstrækkeligt karakteriseret ved at have et emneområde, der bestod af fænomener med et særligt unikt træk. De historiske fænomener ved individualiteter, som ikke kunne klassificeres og behandles efter en almindelig videnskabelig metode.

Antagelig har dette synspunkt været så livskraftigt, fordi det i udpræget grad underbygger en traditionelt givne opdeling af disciplinerne. Det har gjort det tillokkende, at synspunktet ikke forstyrrede god ro og orden i den akademiske republik. I hvert fald er den måde, man nu er tilbøjelig til at se problemet om det individuelle og det generelle på, langt mindre følsom over for traditionsbestemte og administrativt givne faggrænser. Så alene af den grund er det nye synspunkt ikke populært alle steder.

Det afgørende for de nyere teoretikere har været, at de ikke opfatter individualitet og generalitet som træk ved fænomenerne selv. De går ud fra, at begrebsparret dækker to aspekter eller to beskrivelsesmuligheder, der står til vor rådighed. Man kan vælge at understrege det, en række fænomener har fælles, eller man kan interessere sig for

det, der giver fænomenerne individualitet, det, der adskiller dem fra de fænomener, de ellers kan klassificeres sammen med.

Det er udtrykt særdeles klart af amerikaneren Morris R. Cohen i bogen Reason and Nature fra 1931. Der er mange andre, der har sagt noget lignende, men jeg refererer Cohen, fordi han er så klar. Han skriver, at det menneskelige intellekts anstrengelser kan ses som en spænding mellem to poler : Den ene vil yde retfærdighed til mangfoldigheden i det konkrete tilfælde foran os, den anden vil gribe et underliggende abstrakt princip, som kontrollerer mere end det ene tilfælde foran os.

Måske kan jeg komme med et beskedent og sikkert ufuldkomment eksempel: Vil man beskrive besættelsen af Danmark den 9. april 1940, kan man orientere sig mod besættelsen som en type af besættelser. Man kan se den som et eksempel på en stor krigsførende nabomagts invasion i et lille, nedrustet, neutralt land, eller hvordan man nu vil formulere det.

Eller man kan interessere sig for det, der gav netop besættelsen af Danmark sit særpræg. Man skildrer da ikke en besættelse, men besættelsen - for nu at give det sprogligt udtryk.

Men vi må så holde fast ved, at dette skal ikke er absolut. Teoretikeren kan ikke operere med den danske besættelse som type i sine teorisystemer, uden at han har en adækvat beskrivelse af besættelsen. På den anden side må også den beskrivelse, der går på det unikke aspekt ved fænomenerne, udnytte generelle teori-elementer. Selve begrebet "besættelse" er et sådant teori-element og uden eksistensen af det i en teoretisk sammenhæng, uden forestillingen om, hvad der mere generelt karakteriserer en besættelse, ville vi slet ikke være i stand til at udskille og beskrive det særegne ved besættelsen af Danmark 1940.

Sammenhæng mellem det unikke og det generelle

Til syvende og sidst forudsætter altså i praksis

de to sæt beskrivelser hinanden. Der er operationel sammenhæng mellem de to beskrivelsesmåder og de intentioner, der ligger bag dem. Det mere end antydes af den amerikanske psykolog Gordon W. Allport. Han skriver i sin "Pattern and Growth in Personality" fra 1961, at behovet for at kombinere undersøgelsen af det almene med undersøgelsen af det unikke står ham mere og mere klart.

"Jo mere vi udforsker og opdager, hvad der er ensartet i den menneskelige natur, des mere påtrængende bliver det at tage hensyn til det individuelle (uniqueness er det ord, han bruger) i helhedens form og mønster."

En opfattelse, der går i samme retning, finder man hos englænderen Frankel i bogen "The Making of Foreign Policy". Han skriver, at både den historiske og den teoretiske måde at nærme sig tingene på er af vigtighed. Kun forbedret teori kan lede til bedre historiske monografier, der er bygget op efter ensartede principper, som gør sammenligning mulig. Kun sådanne monografier kan tjene som en sund basis for at kontrollere, forfine og forbedre teorierne. Det er nødvendigt at styre mellem den abstrakte skolastiks Scylla og det Carybdis, som består i tør indsamling af fakta.

Det er formentlig en erfaring, man er ved at gøre, eller kommer til at gøre mange steder. Konsekvensen af dette bliver så, at man ikke kan opstille et skarpt skel mellem videnskaber ud fra, om de søger frem til det individuelle eller det generelle ved fænomenerne. Man må i stedet tale om et skel mellem forskellige betragtningsmåder, som går tværs ned gennem de forskellige discipliner, enten man så kalder dem historiske eller noget andet. Begge beskrivelsesmåder findes side om side i alle samfundsdiscipliner, ja, oftest i den samme undersøgelse.

Hvad jeg her har sagt betyder ikke, at historien skal opgive sin mission som den disciplin, der viser, hvordan det egentlig var - d.v.s. konfrontere vore mere eller mindre formaliserede forestillinger om omverdenen med, hvad

kilderne siger herom. Men historien kan ikke blive ved med blot at foretage denne konfrontation på sine egne mere eller mindre tilfældige præmisser. Den må integreres i den samlede samfundsvidenskabelige sammenhæng, hvor den givetvis har en selvstændig opgave.

Arsag og virkning bag integrationstanken

Nu kan man så filosofere over, hvad der er årsag, og hvad der er virkning i alt dette her. Om man begynder at gå på tværs, samtidig med at teoretikerne når frem til, at der er teoretisk dækning for det. Eller om det teoretiske ræsonnement blot er gennemført for at legitimere ønsket om, at der skal etableres det snævrere mulige samarbejde mellem historien og de øvrige samfundsvidenskaber. Under alle omstændigheder er det væsentligt, at disse teoretiske overvejelser og en stigende interesse for samfundsvidenskabelig integration optræder samtidigt i nutidens historiske debat.

Den canadiske sociolog Charles Tilly har for ganske nylig udtrykt det på den måde, at historien og sociologien i øjeblikket fra forskellige retninger bruser frem mod samme punkt med dampen oppe, regulatoren åben og med pibende fløjter. Lad os håbe, føjer han til, at det vil vise sig, at de er på forskellige spor, når de når frem.

Det er situationen i en del af samfundsvidenskaben i dag. Ideelt opfatter et stigende antal forskere deres situation på den måde, at de står over for en række udtryk for menneskets adfærd i en social sammenhæng i fortid og nutid. Dem skal de udforske. Det vil sige, at de må stille en række spørgsmål. Spørgsmålene er det første vigtige, og alle må ud fra deres forskellige erfaringer hjælpe med at formulere dem relevant og adækvat.

Lige så afgørende er det, at svarene bliver så gode som muligt. Dertil må anvendes de metoder og den teknik, der er til rådighed, uanset om den stammer fra den ene eller den anden disciplin. Kriteriet er alene om metoden er operationelt duelig.

Interessant er det da, at et stigende antal historikere finder det frugtbart at anvende sociologiske og andre samfundsvidenskabelige begreber og teoridannelser i deres arbejde, samtidig med at flere og flere sociologer vender sig mod historien. Enten tager de selv opgaver op i ældre perioder, eller de søger i samarbejde med historikere at få det historiske perspektiv frem i deres undersøgelser af aktuelle tilstande.

Samarbejde og specialisering

Samarbejdet er på vej, støttet af den økonomiske udvikling, der har stillet øgede, omend ikke tilstrækkelige faciliteter til rådighed for større forskningsprojekter, team-work etc. Her har vi at gøre med selvforstærkende tendenser, som spiller en rolle for dynamikken i den udvikling, jeg er i færd med at skitsere. Et samarbejde, som det, jeg antyder, kræver institutter og faciliteter, der kan give gode kontaktmuligheder for folk fra forskellige discipliner, der beskæftiger sig med samme emneområde. Bedre faciliteter giver mulighed for at løse større opgaver. Men gennemførelsen af større forskningsprojekter ved team-work forudsætter en fælles teoretisk ramme, en drøftelse og justering af begrebsapparatet og følgelig større muligheder for komparation og generalisation.

Også dette vil være med til at forstærke trangen hos historikere til at orientere sig mod samarbejde med discipliner, som søger at etablere teoretiske referencerammer for udforskningen af det menneskelige samfund. Endnu dyrkes vel den overvejende del af historisk forskning som enkeltmandsforskning. Det er primadonna-arbejde med dets fordele og åbenbare ulemper. Men etableringen af forskergrupper og projekter med mange medarbejdere er i stadig udvikling. I takt hermed vil kravet om teoridannelse, et fælles og vel etableret begrebsapparat etc. vokse.

Meget i øjeblikkets situation kan således tydes som tegn på, at integrations-ønskerne og integrations-

mulighederne i samfundsvidenskaberne vil øges og også i stigende grad fange historikerne ind. Man kan uden helt at forfalde til drømmerier forestille sig en udvikling i retning af en tilstand, hvor der ikke er tale om enten at drive politisk, økonomisk eller andre varianter af historie i aflukkede departementer.

Man vil naturligvis nok have en høj grad af specialisering - måske også mere end i øjeblikket - men det vil ikke hindre, at problemerne stilles op inden for rammerne af en sand "science humaine", en videnskab om mennesket i relation til dets samfundsskabte omgivelser. En videnskab, hvor de enkelte deldiscipliner virkelig finder deres berettigelse i at være led i den fælles anstrengelse på at afdække så mange sider af relationen mellem menneske og omgivelser som muligt.

Ja, men heri er vel intet nyt, vil De måske sige. Og det er der sådan set heller ikke. Jeg har jo også peget på, at der er forløbere nok for disse nye veje i historien - Marx, den nye historie i Amerika i dette århundredes første tiår, kredsen om Annales.

Men alligevel er der noget nyt deri, at en række faktorer i øjeblikket synes at favorisere et gennembrud af denne holdning i historieforskningen. Voksende respekt for akademiske faggrænser, væksten i videnskabelige institutioners antal og størrelse, ønsket om planlægning i samfundet og kravet om viden som baggrund for denne planlægning, for blot at nævne noget af det, jeg allerede har berørt. Udviklingen af elektroniske og andre hjælpemidler, der giver hidtil ukendte muligheder for behandling af massedata. Alt dette trækker i retning af en dybere og bredere udforskning af mennesket i samfundet. Teoretisk og praktisk ruster mange historikere sig til at være med - uden at gøre sig illusioner om de krav, det vil stille til dem.

Forsvar for integrationen

Det er klart, at troen på dette fremtidsperspek-

ikke deles af alle historikere. I øjeblikket er det dem, der tror på det, der fører det store ord, og det er dem, der bliver lagt mærke til. Men skeptikerne samler utvivlsomt kræfter til en reformulering af deres position og vil levere et forsvar for de gamle former for og synspunkter på historisk forskning. At deres kritik vil kunne blive både besk og berettiget et stykke ad vejen, tør i hvert fald jeg ikke afvise.

Det er også klart, at en linie, som den jeg her har trukket op, og som jeg gerne selv bekender mig til, kan føre både til skuffelse og til ufrugtbarhed. Bl.a. løber man den risiko, at man kapper forbindelsen over mellem det læsende publikum og den historiske forskning. Flere seriøse forskere har allerede alvorligt tilrådet, at historikerne holder op med at betjene sig af dagligsproget og søger frem mod et klart defineret specialprog med en fagligt accepteret terminologi til at kommunikere forskningsresultaterne.

Så galt behøver det vel ikke at gå, men det er dog tydeligt, at der i et tidsskrift som *Annales* undertiden trives en kunstig, konstrueret jargon efter recepten: Det gør ikke så meget, hvad du siger, blot du siger det anderledes.

Det kan heller ikke afvises, at afstanden til det læge publikum, hvis interesse jo i høj grad har været den traditionelle histories *raison d'être*, vil blive større, når og hvis historien går ind i et jævnbyrdigt samarbejde med andre videnskaber, bruger deres formelt formulerede modeller, matematiserer sine problemstillinger, hvor det er muligt, tabulerer sine resultater o.s.v.

I det hele taget vil en kvantificerende tendens utvivlsomt med stigende styrke gøre sig gældende i historien - uden at det iøvrigt vil ændre ved præmisserne for det hyppigt diskuterede objektivitetsproblem i historien. Påstande med tal behøver jo ikke at være mindre subjektive end påstande formuleret på anden måde.

Centrale problemer vil derfor ikke løses, blot

ved at man slår ind på den vej, jeg har peget på her. De vil ændre udseende måske, men i princippet vil de være de samme. Og nye vanskeligheder vil komme til. Det bliver ikke lettere at være historiker, det skal ingen tro. Nye færdigheder og ny indsigt vil være nødvendig, en strengere disciplin vil binde den enkelte forsker, og gøre det temmelig meget anderledes at være historiker.

Måske fejlbedømmer vi de muligheder, vi forude skimter for en bred indsats for et dybtgående studium af mennesket. Måske er mulighederne virkelig til stede. Kun tiden kan give svaret.